

Ziet men een tegenstelling tussen jong en oud?

Een studie naar de invloed van sociale identificatie, competitie en contact

Rodinde Pauw & Ineke Maas

MEM 90 (3): 245–274

DOI: 10.1557/MEM2015.3.PAUW

Summary

Do people perceive a conflict between the young and old? A study on the influence of social identification, competition, and contact

In this study we ask to what extent the Dutch population perceives a conflict between the young and old and how we can explain this. We use Social Identification Theory, Realistic Conflict Theory, and Contact Theory to derive hypotheses. These are tested with newly collected data on a representative sample of the Dutch population which are analyzed with Structural Equation Modelling. A considerable part of the population perceives conflicting interests between the young and old, but fewer people see a real conflict. In line with Realistic Conflict Theory people who experience incompatible interests between age groups in the labor market also perceive a larger conflict between young and old. We do not find that people who identify stronger with a certain age group (Social Identification Theory) or who have a more age-homogeneous network (Contact Theory) perceive more conflict. A weak economic position seems to be a predictor of experiencing all kinds of conflict in society, including one between age groups.

Keywords: age-based conflict, social identification, age competition, age-heterogeneity of network, structural equation modelling

1 Inleiding

‘Maatschappelijke scheidslijnen’ zijn door de regering als hoofdthema gekozen voor advisering in de komende jaren (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties, 2013). In het regeerakkoord ‘Bruggen slaan’ van

het huidige kabinet-Rutte II, zien de regeringspartijen VVD en PvdA het als hun opdracht om verschillen in de Nederlandse samenleving te overbruggen. Het wordt als onwenselijk beschouwd wanneer tegenstellingen tussen sociale groeperingen in de maatschappij te groot worden en zij steeds meer tegenover elkaar komen te staan. Sociale groeperingen die onder andere expliciet in het regeerakkoord worden genoemd, zijn jongeren en ouderen (Rutte & Samson, 2012).

De tegenstelling tussen jongeren en ouderen is momenteel vooral onderwerp van maatschappelijk debat door de steeds verder toenemende vergrijzing. De zogenaamde grijze druk – de verhouding tussen het aantal inwoners in de AOW-gerechtigde leeftijd en de potentiële beroepsbevolking – is momenteel 28 procent en zal naar verwachting toenemen tot 39 procent in 2040 (CBS, 2014a; Van Duin & Stoeldraijer, 2013). Vooral de kosten die gepaard gaan met de pensioenen en de zorg stijgen door de vergrijzing. Hierdoor is een maatschappelijke discussie ontstaan over hoe de financiële consequenties van de vergrijzing het beste kunnen worden opgevangen (WRR, 2006; Gomes & Mink, 2012). Ouderen maken zich zorgen over de voorzieningen waarop zij aanspraak willen maken, terwijl jongeren zich afvragen of er überhaupt nog voorzieningen zijn op het moment dat zij zelf tot de oudere generatie behoren. Er duiken steeds meer verhalen op over een generatieconflict (Volkskrant, 2005; NRC Handelsblad, 2011; Koster, 2013). Volgens het SCP bestaat de neiging om te spreken over *de* jongeren en *de* ouderen die niet meer *de* solidariteit met elkaar opbrengen die er altijd was (Van den Broek, Bronneman-Helmers & Veldheer, 2010; Putters, 2013). De specifieke belangen van jongeren en ouderen komen tevens terug in de politiek, waarbij de tijdelijke G500-beweging zich inzet voor de jongeren en tegelijkertijd de 50PLUS partij en de lokaal opererende OPA-beweging zich richten op de belangen van ouderen.

Het bestaan van een scheidslijn tussen jongeren en ouderen kan leiden tot afnemende sociale cohesie en uiteindelijk tot maatschappelijke onrust of druk op de solidariteit tussen beide leeftijdsgroepen (Völker, 2012; De Voogd, 2013). Uit eerdere studies naar de mate waarin mensen een tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren is gebleken dat dit sinds 1987 behoorlijk is toegenomen (Bijl, Boelhouwer, Pommer & Sonck, 2013). Op dat moment zag 38 procent van de bevolking een (zeer) grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen en in de jaren 2006 en 2008 was dit ongeveer 60 procent. In 2010 en 2012 vond de helft van de respondenten de tegenstelling tussen jongeren en ouderen groot tot zeer groot (Bijl et al., 2013). In 2012 is tevens de mate van conflict onderzocht, waarbij 30 procent

aangaf een groot of zeer groot conflict te zien tussen jongeren en ouderen (Den Ridder, Dekker & Van Ditmars, 2012). Volgens zeer recente gegevens van het SCP wordt de stelling 'De solidariteit tussen jong en oud in Nederland staat onder druk' door 43 procent van de Nederlanders onderschreven en door slechts 23 procent weersproken (Vermeij, Sonck & Van den Broek, 2014). Wetenschappelijke verklaringen voor het al dan niet percipiëren van een tegenstelling tussen jong en oud zijn niet vaak onderzocht. In focusgroepen werden in 2010 voornamelijk verschillen in normen en waarden, onbegrip en gebrek aan respect als argumenten genoemd (Dekker et al., 2010). In 2012 lag de nadruk in de argumentatie meer op de tegengestelde belangen in de verzorgingsstaat (Den Ridder et al., 2012). In 2010 is onderzocht of de tegenstelling anders wordt beoordeeld door verschillende bevolkingsgroepen (Dekker et al., 2010). Hieruit is gebleken dat mensen met een beneden modaal inkomen een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien. Daarnaast blijken vrouwen en mensen tussen de 18 en 34 jaar de tegenstelling gemiddeld groter te vinden dan mannen en mensen van 55 jaar of ouder. Voor zover bekend is het verklarende element in het onderzoeksveld verder buiten beschouwing gebleven. Dit is om twee redenen spijtig. Ten eerste is het noodzakelijk om de oorzaken van de tegenstellingen te begrijpen als men beleid zou willen voeren om deze tegenstellingen tegen te gaan. Ten tweede zijn tegenstellingen tussen leeftijdsgroepen een specifiek voorbeeld van tegenstellingen in de maatschappij. Voor het verklaren van andere tegenstellingen, zoals die tussen etnische groepen, zijn verschillende theorieën opgesteld, zoals de *Sociale-identiteits-theorie*, de *Realistisch-conflicttheorie* en de *Contacttheorie*. Deze algemene theorieën kunnen aan een strengere toets worden onderworpen door ze toe te passen op een tegenstelling waar ze oorspronkelijk niet voor geformuleerd waren. Daarom staat in dit onderzoek de volgende vraag centraal: *In hoeverre is onder de Nederlandse bevolking sprake van een gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen en hoe kan dit worden verklaard?* We toetsen de theoretische mechanismen uit de drie genoemde theorieën en daarnaast exploreren we, zowel theoretisch als empirisch, welke groepen in de maatschappij hoog scoren op de uit de theorie afgeleide determinanten van het ervaren van een tegenstelling tussen jong en oud.

Er bestaan geen strikte definities van wie er 'jong' is en wie 'oud'. In veel cohortonderzoek worden jongeren beschouwd als mensen van 15 tot en met 34 jaar en ouderen vanaf 55 jaar (Cornelissen, 2000; Dekker et al., 2010). Binnen het huidige onderzoek sluiten we daarbij aan.

2 Theorie

2.1 Sociale-identiteitstheorie

De *Sociale-identiteitstheorie* (Tajfel & Turner, 1979) stelt dat een individu zijn sociale identiteit ontleent aan de groep waartoe het behoort. Om een positieve sociale identiteit te bereiken waarderen mensen hun eigen groep meer dan andere groepen. Er wordt een tegenstelling gecreëerd met andere groepen om daardoor de eigen identiteit als waardevoller te ervaren. Volgens de theorie is de neiging tot een dergelijke differentiatie groter naarmate mensen zich sterker met hun groep identificeren. Het effect van sociale categorisatie is aangetoond door middel van zogenoemde 'minimale groep experimenten' (Tajfel, 1970). Hieruit wordt duidelijk dat categorisatie op basis van een triviaal kenmerk al voldoende is om de eigen groep te bevoordelen ten opzichte van de andere groep (Tajfel & Turner, 1979).

Leeftijd is een belangrijke dimensie voor sociale categorisering (North & Fiske, 2012). Het is een indeling die in vrijwel iedere cultuur en tijdperiode op de één of andere manier van belang is. Zo bestaat in de samenleving wet- en regelgeving waarin leeftijd een bepalende rol speelt, zoals de leerplicht en pensionering (Hagestad & Uhlenberg, 2005). In het algemeen zijn verschillen tussen jong en oud ook gemakkelijk te zien, waardoor de betreffende categorieën automatisch worden geactiveerd (Fiske, 1998). De eerste hypothese van dit onderzoek luidt daarom: *Hoe sterker iemand zich identificeert met jongeren des te groter is de tegenstelling die deze percipieert tussen jongeren en ouderen (1a). En hoe sterker iemand zich identificeert met ouderen des te groter is de tegenstelling die deze percipieert tussen jongeren en ouderen (1b)*. De hypothese kan niet ingekort worden tot een algemene hypothese over identificatie met de eigen leeftijdsgroep omdat niet te verwachten is dat iemand van middelbare leeftijd die zich sterk met zijn eigen leeftijdsgroep identificeert daarom een tegenstelling tussen ouderen en jongeren percipieert.

De mate van identificatie met jongeren en ouderen kan door verschillende factoren worden bepaald. Ten eerste is het heel waarschijnlijk dat de eigen leeftijd de sociale identificatie met jongeren of ouderen bepaalt. Dit is ook in veel onderzoeken naar voren gekomen (Logan, Ward & Spitze, 1992; Versteegh & Westerhof, 2007). Daarbij moet wel worden opgemerkt dat meerdere studies hebben aangetoond dat wanneer mensen ouder zijn, een discrepantie optreedt tussen hun chronologische leeftijd en hoe oud ze zich voelen (Barak & Stern, 1986; Westerhof, Barrett & Steverink, 2003). Vanuit de besproken theorie en de empirische ondersteuning kan aldus

worden verwacht dat iemands leeftijd bepalend is voor de mate van identificatie met jongeren of ouderen.

Ten tweede kan de levensfase waarin iemand zich bevindt een rol spelen bij de mate van identificatie met jongeren of ouderen. Levensgebeurtenissen bepalen vaak de overgang tussen twee levensfasen (Liefbroer & Dykstra, 2000). Zo beleven jongeren een groot aantal levensgebeurtenissen die gepaard gaan met toenemende verantwoordelijkheid. Voorbeelden hiervan zijn het beëindigen van een voltijdse opleiding, het toetreden tot de arbeidsmarkt en het krijgen van een eerste kind. Uit eerder onderzoek is gebleken dat deze levensgebeurtenissen gepaard gaan met een afnemende identificatie met jongeren (Barak & Stern, 1986; Logan et al., 1992). Daarnaast kan worden verondersteld dat bepaalde levenslooptransities gerelateerd zijn aan een oudere leeftijdsidentiteit. Er is enige empirische ondersteuning voor dat met pensioen gaan eraan bijdraagt dat iemand zich ouder voelt (Barak & Stern, 1986; Infeld, 2002). En hoewel gezondheidsproblemen ook op jongere leeftijd kunnen voorkomen, neemt de frequentie ervan toe naarmate men ouder wordt. Het is vaak gevonden dat een slechtere gezondheidstoestand samenhangt met een hogere mate van identificatie met ouderen (Barak & Stern, 1986; Logan et al., 1992; Westerhof, Barrett, & Steverink, 2003; Demakakos, Glonca & Nazroo, 2007).

2.2 Realistisch-conflicttheorie

In tegenstelling tot de Sociale-identiteitstheorie gaat de *Realistisch-conflicttheorie* ervan uit dat er sprake moet zijn van een belangenconflict voor het ontstaan van negatieve denkbeelden en spanningen tussen bevolkingsgroepen, waarbij het er overigens niet toe doet of dit belangenconflict werkelijk bestaat of slechts zo wordt ervaren (Turner, 1999). Wanneer de ene groep iets wil dat de andere krijgt of reeds heeft, ontstaat een concurrentiestrijd tussen beide groepen (Sherif, 1967; Verkuyten, 2010). Volgens de theorie leidt deze competitie tot enerzijds meer trots op en een sterkere solidariteit met de eigen groep en anderzijds tot een negatieve, vijandige houding ten opzichte van de andere groep (Sherif, 1967).

Jongeren en ouderen hebben op bepaalde terreinen tegengestelde belangen. Allereerst kan worden aangenomen dat er sprake is van competitie tussen jongeren en ouderen om de allocatie van overheidsgeld. Aangezien veel overheidsbeleid is gericht op een groep mensen in een bepaalde leeftijdscategorie, is het aannemelijk dat mensen afhankelijk van de levensfase waarin ze zitten wel of niet profiteren van bepaald beleid en daardoor hier meer of minder kritisch tegenover staan (Schenk, 2013). Het overheidsgeld dat aan voorzieningen voor ouderen wordt uitgegeven, kan immers niet

meer worden besteed aan voorzieningen voor jongeren. We verwachten dat: *hoe meer competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen iemand ondervindt, des te groter is de tegenstelling die deze percipieert tussen jongeren en ouderen* (2). Vooral omdat het volgens de *Realistisch-conflicttheorie* ook kan gaan om ‘ervaren’ conflicten die in werkelijkheid niet hoeven te bestaan, liggen de afhankelijke en onafhankelijke variabele in deze hypothese dicht bij elkaar. De hypothese is desondanks informatief, omdat ze toetst in hoeverre een ervaren tegenstelling op een specifiek terrein leidt tot een veralgemeniseerd gevoel van tegenstelling.

Door Schenk (2013) is eerder onderzoek verricht naar de mate waarin er sprake is van leeftijdsverschillen bij de instemming met ouderenbeleid. Hierbij werd verwacht dat ouderen zelf in de grootste mate van mening zijn dat de overheid verantwoordelijk is voor een redelijke levensstandaard voor ouderen en dat jongvolwassenen dit in de minste mate vinden. Daarnaast werd aangenomen dat mensen meer worden gestuurd door hun eigen belangen naarmate de economische omstandigheden waarin men leeft slechter zijn. Uit de resultaten van het onderzoek van Schenk (2013) kwam naar voren dat de verschillen in leeftijd bij de instemming van het beleid klein waren, maar dat deze groter waren wanneer mensen in slechtere economische omstandigheden verkeren. Het maakt voor de laatsten meer uit hoe de allocatie van het overheidsgeld plaatsvindt, aangezien zij meer afhankelijk zijn van steun van de overheid. We verwachten daarom dat mensen in slechte economische omstandigheden meer competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen ondervinden.

Een andere competitie tussen jong en oud voltrekt zich op de arbeidsmarkt. Ouderen verdwijnen van de arbeidsmarkt wanneer zij met pensioen gaan, terwijl jongeren juist de arbeidsmarkt opkomen. Wanneer banen schaars zijn op de arbeidsmarkt, zoals momenteel door de aanhoudende economische crisis het geval is, gaan de belangen tussen jongeren en ouderen mogelijk wringen (CBS, 2014b). Jongeren kunnen van mening zijn dat ouderen voor hen moeten plaatsmaken op de arbeidsmarkt, terwijl ouderen hun plek op de arbeidsmarkt willen behouden. Onze derde hypothese luidt: *hoe meer competitie om banen op de arbeidsmarkt tussen jongeren en ouderen iemand ondervindt des te groter is de tegenstelling die deze percipieert tussen jongeren en ouderen* (3).

Er kan worden aangenomen dat vooral mensen die werkloos zijn competitie op de arbeidsmarkt ervaren. Zij moeten namelijk letterlijk concurreren met andere mensen. We verwachten daarom dat zij meer dan anderen competitie tussen oud en jong op de arbeidsmarkt ervaren.

2.3 Contacttheorie

De *Contacttheorie* (Allport, 1954) stelt dat contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen kunnen leiden tot meer wederzijds begrip en waardering. Door ontmoetingen met mensen van de andere groep wordt persoonlijke informatie verkregen, wat zorgt voor meer bekendheid en vertrouwelijkheid. Zo kunnen contacten tussen leeftijdsgroepen bijdragen aan het leren begrijpen van elkaar (Van den Broek et al., 2010). Wanneer er sprake is van veel onderling begrip zullen de tegenstellingen tussen de bevolkingsgroepen geringer zijn (Schmeets, 2013). Vanuit de Contacttheorie kan worden beredeneerd dat contacten met personen van de andere groep de basis kunnen vormen voor een positieve houding ten aanzien van die groep en op deze manier bijdragen aan het zien van een geringe tegenstelling tussen de groepen.

Er is veel empirische ondersteuning gevonden voor de Contacttheorie. De meeste van de eerder verrichte studies op dit terrein hebben zich gericht op de invloed van interetnisch contact op het verminderen van vooroordelen tegenover etnische minderheden. Later is ook aandacht gekomen voor andere groepen in de samenleving (Schwartz & Simmons, 2001). Het aantonen van causaliteit is een punt van kritiek in het onderzoek naar contact, aangezien bevooroordeelde mensen vaak ook contact vermijden en mensen met een positieve houding ten opzichte van de groep wellicht eerder contact zoeken (Pettigrew, 1998; Pettigrew & Tropp, 2006). Er is dus veelal sprake van een selectie-effect. Pettigrew & Tropp (2006) hebben een meta-analyse uitgevoerd naar de effecten van contact tussen een grote variëteit aan groepen op vooroordelen, waaronder jongeren en ouderen. Uit de meta-analyse blijkt dat contacten tussen groepen leiden tot minder vooroordelen. De eerste onderzoeker die de contacthypothese heeft toegepast op verschillende leeftijdsgroepen is Caspi (1984). Hij laat zien dat kinderen die op school in dagelijks contact staan met oudere personen een positievere houding ten aanzien van ouderen aannemen. Ook uit andere onderzoeken blijkt dat wanneer mensen door wederzijdse contacten meer persoonlijke informatie hebben over jongeren of ouderen, hun houding minder stereotype wordt en men meer begrip krijgt voor de andere leeftijdsgroep (Kite & Johnson, 1988; Hale, 1998; Van den Broek et al., 2010). De hypothese luidt: *mensen met een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk percipiëren een kleinere tegenstelling tussen jongeren en ouderen* (4).

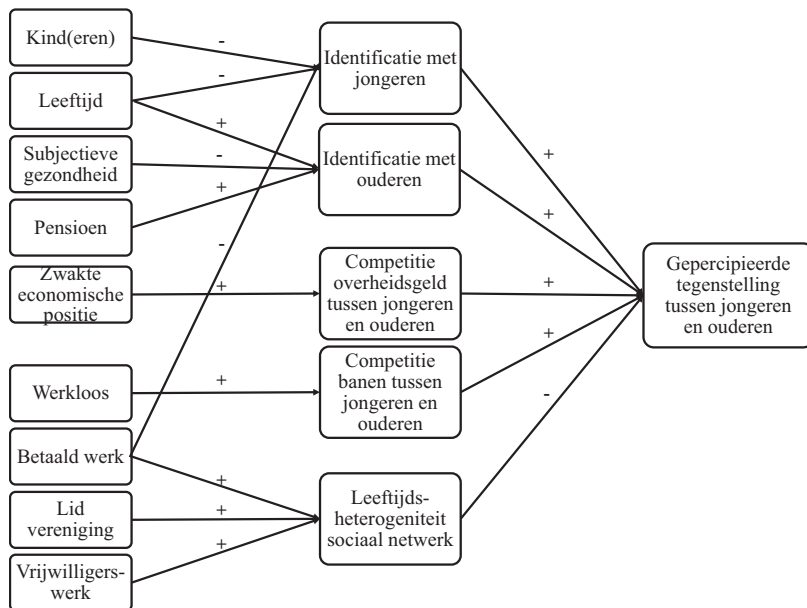
Bij het aangaan van sociale relaties spelen factoren zoals geslacht, sociaaleconomische status en etnische achtergrond een belangrijke rol (McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001). In minstens even sterke mate vormt ook leeftijd een selectiecriteria (McPherson et al., 2001; Uhlenberg

& De Jong Gierveld, 2004; Kalmijn & Vermunt, 2007). Mensen hebben meer frequent contact met personen van dezelfde leeftijd, ook wel de *'like me'-hypothese* genoemd. Wanneer mensen in sociale contexten actief zijn die leeftijdsheteroog zijn, neemt de kans op interactie met de andere leeftijdsgroep toe (Uhlenberg & De Jong Gierveld, 2004; Hagestad & Uhlenberg, 2005). Het verenigingsleven, betaald werk en vrijwilligerswerk zijn belangrijke bronnen van interactie tussen jong en oud zijn (Van den Broek et al., 2010). 40 procent van de mensen boven de 40 jaar heeft via het verenigingsleven contact met jongeren (Van den Broek et al., 2010). Ook onder mensen van 40 jaar of jonger is de kans dan groot op contacten met ouderen. Omdat de betrokkenheid bij een vereniging voortkomt uit een gedeelde interesse of doelstelling, zal het waarschijnlijk zijn dat de contacten vooral positief van lading zijn (Van den Broek et al., 2010).

Tevens is het verrichten van betaald werk van belang voor het met elkaar in contact komen van leeftijdsgroepen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het contact beperkt blijft tot de mensen tussen circa 20 en 60 jaar. Het blijkt dat een ruime meerderheid van de werkenden tot 60 jaar contact heeft met collega's op het werk van in de 20 (Van den Broek et al., 2010). Daarnaast leren mensen bijna één op de vijf vrienden op het werk kennen, waarbij zij gemiddeld 3,5 jaar meer van elkaar in leeftijd verschillen dan vrienden die elkaar ontmoeten bij de opleiding (Mollenhorst, 2009).

Tot slot kan het verrichten van vrijwilligerswerk van belang zijn voor het krijgen van contact tussen jongeren en ouderen. Jongeren en ouderen komen hier samen om zich gezamenlijk belangeloos in te zetten voor de samenleving. In 2012 wordt vrijwilligerswerk verricht door 22 procent van de personen tussen de 18 en 34 jaar, 31 procent van de mensen tussen de 35 en 64 jaar en 27 procent van de 65-plussers (Bijl et al., 2013).

In figuur 1 zijn de opgestelde hypothesen weergegeven en de verwachte relaties tussen achterliggende en theoretische variabelen. Aangezien in dit hoofdstuk niet nader is ingegaan op de invloed van leeftijd op de mate van competitie en contact tussen jongeren en ouderen, zijn deze relaties niet opgenomen in dit theoretische model. Desondanks wordt er wel van uitgegaan dat leeftijd invloed uitoefent op de mate van competitie en contact tussen jongeren en ouderen. Hierbij kan worden aangenomen dat jongeren en ouderen meer competitie om banen en overheidsgeld ondervinden tussen beide groepen dan dit voor middelbaren geldt. Daarnaast kan worden verondersteld dat het sociale netwerk van middelbaren meer leeftijds-heteroog is.

Figuur 1 Samenvatting van de hypothesen

3 Data en methoden

3.1 Data, steekproef en respons

Voor de dataverzameling is gebruik gemaakt van de steekproefbron TNS NIPObase. Dit is een database van circa 120.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder die met enige regelmaat deelnemen aan online enquêtes. Uit deze database is een initiële steekproef getrokken van 1.200 personen, waarbij is gestreefd naar representativiteit op de kenmerken geslacht, leeftijd, gezinsgrootte, opleiding, sociale klasse en regio. Het veldwerk van dit onderzoek heeft plaatsgevonden van vrijdag 25 april 2014 tot en met zondag 4 mei 2014, een periode met veel vakantiedagen, waardoor de respons enigszins achterbleef. Daarom is in tweede instantie een aanvullende representatieve steekproef van 165 personen uitgezet. In totaal hebben 821 personen de vragenlijst ingevuld, wat neerkomt op een respons van 60 procent.

Door selectieve respons wijkt de samenstelling van de groep die de vragenlijst heeft ingevuld licht af van de samenstelling van de totale Nederlandse populatie op geslacht, leeftijd, gezinsgrootte, opleidingsniveau en regio. Om toch een goede beschrijving te geven van de mate van gepercipieerde tegenstelling onder de Nederlandse bevolking, vindt er voor de

beschrijvende analyses een kleine correctie plaats middels herweging. Voor de verklarende analyses is geen weging van de resultaten toegepast.

Daarnaast wijkt de steekproef enigszins af van de totale populatie omdat mensen zonder internetaansluiting niet in de steekproef zijn vertegenwoordigd. Momenteel heeft 95 procent van de Nederlandse bevolking toegang tot internet, maar vooral mensen op hoge leeftijd hebben geen toegang (Sleijpen, 2013). Aangezien we een weging voor leeftijd toepassen, nemen we aan dat de negatieve gevolgen beperkt zullen zijn.

3.2 Operationalisering

De afhankelijke variabele van dit onderzoek betreft de *mate van gepercipieerde tegenstelling* tussen jongeren en ouderen. Deze wordt op dezelfde manier gemeten als de afgelopen jaren bij het onderzoek van het SCP is gedaan (Bijl et al., 2013). Aan de respondenten is een rijtje voorgelegd van telkens twee sociale groeperingen, namelijk jongeren en ouderen, armen en rijken, lageropgeleiden en hogeropgeleiden, mannen en vrouwen en tot slot allochtonen en autochtonen. Hierbij zijn de volgende twee vragen gesteld: 'Hoe groot is volgens u de tegenstelling tussen deze twee groepen?' en 'Hoe groot is volgens u het conflict tussen deze twee groepen?'. De respondenten hadden bij beide vragen de keuze uit antwoordcategorieën die liepen van zeer klein (1) tot en met zeer groot (5). Alvorens deze vragen zijn gesteld, werd bij het onderzoek van het SCP de volgende introductie gegeven: 'Hieronder staan telkens twee sociale groeperingen die van elkaar verschillen en zelfs wel eens in strijd met elkaar zijn' (Den Ridder et al., 2012). Binnen het huidige onderzoek is ervoor gekozen om niet te beginnen met deze introductie, aangezien deze als sturend kan worden beschouwd. Dit kan ertoe leiden dat de uitkomsten van het huidige onderzoek enigszins afwijken van de onderzoeksresultaten van het SCP. Voor het meten van de mate van de gepercipieerde tegenstelling zijn de vragen over de mate van tegenstelling en conflict tussen jongeren en ouderen tezamen meegenomen in LISREL. Conflict kan gezien worden als een overtreffende trap van een tegenstelling. Door naar zowel conflict als tegenstelling te vragen kunnen mensen geschaald worden op een groter bereik van de achterliggende variabele. Bovendien kan door een dubbele meting gecorrigeerd worden voor de onbetrouwbaarheid. De antwoorden van de respondenten op beide vragen hangen onderling voldoende met elkaar samen, maar laten tevens zien dat conflict en tegenstelling niet hetzelfde zijn ($r = 0,55, p < 0,001$).

Door Leach et al. (2008) is een betrouwbaar meetinstrument ontwikkeld voor *identificatie met de eigen (leeftijds)groep* dat bestaat uit vijf sa-

menhangende componenten. De eerste component is individuele zelfstereotypering. Dit is de mate waarin men meent dezelfde kenmerken te hebben als het gemiddelde lid van de groep. Onder de tweede component valt de mate waarin men van mening is dat de groepsleden met elkaar overeenstemmen: de ingroup homogeniteit. De derde component bevat satisfactie, wat de mate inhoudt waarin het groepslidmaatschap reden is voor positieve gevoelens. De vierde component gaat over de mate van solidariteit met de leden van de groep en de laatste component heet centraliteit, oftewel de mate waarin iemand het groepslidmaatschap beleeft als belangrijk voor wie de persoon is en hoe iemand zichzelf ziet. Bij het originele meetinstrument zijn deze vijf componenten gemeten aan de hand van 14 stellingen. Voor het huidige onderzoek is dit ingekort tot vier stellingen voor identificatie met jongeren en vier voor de identificatie met ouderen. Er is geen stelling opgenomen voor de component centraliteit, aangezien een stelling als 'Ik ben blij dat ik een jongere ben' verwarrend kan zijn voor de oudere respondenten. De vier stellingen die de identificatie met jongeren meten, luiden: 'Ik voel mij verbonden met jongeren', 'Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn', 'Jongeren hebben veel gemeen met elkaar' en 'Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere'. Dezelfde stellingen zijn opgesteld met betrekking tot ouderen. De antwoordmogelijkheden variëren van helemaal mee oneens (1) tot helemaal mee eens (5). Voor het meten van de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen is voor beide variabelen in LISREL een schaal gemaakt met de bijbehorende items.

Voor het bepalen van de *competitie om overheidsgeld* tussen jongeren en ouderen is gekeken naar de mate waarin men relatief veel geld wil besteden aan beleidsdoelen die bestemd zijn voor de eigen leeftijdsgroep. In de enquête is daarom de volgende vraag gesteld: 'Kunt u telkens aangeven of u vindt dat de landelijke politiek aan de volgende doeleinden meer of minder geld moet gaan besteden?'. Drie beleidsdoelen waren voornamelijk op jongeren gericht, namelijk: 'Het verbeteren van het onderwijs', 'Investeren in de pensioenopbouw van jongeren' en 'Meer betaalbare huizen voor starters op de woningmarkt', en drie vooral op ouderen, namelijk: 'Het op peil houden van de huidige pensioenen', 'Het behouden van kortingen voor 65-plussers' en 'Het verbeteren van de zorg voor ouderen'. Als antwoord konden de respondenten aangeven of zij hier veel minder geld (1) tot en met veel meer geld (5) aan zouden uitgeven. Uit een factoranalyse is gebleken dat de items gericht op de belangen van jongeren en op die van ouderen inderdaad op twee verschillende factoren laden. 'Investeren in de pensioenopbouw van jongeren' is hierop een uitzondering, aangezien dit

item op beide factoren laadt. De schaal van de drie items voor jongeren is niet erg betrouwbaar ($\alpha = 0,44$), terwijl de schaal van de drie items voor ouderen wel voldoende betrouwbaar is ($\alpha = 0,72$). Omdat het voor het meten van de competitie om overheidsgeld van belang is zowel beleid gericht op jongeren als op ouderen in ogenschouw te nemen, is er, ondanks de lage betrouwbaarheid van de schaal voor jongeren, daarom toch voor gekozen om beide schalen te construeren van alle drie de items. De samengestelde variabelen zijn aangemaakt door de gemiddelde score van de drie items te nemen, waarbij de respondent op tenminste twee van de drie vragen antwoord moest hebben gegeven. Vervolgens is het absolute verschil van beide variabelen genomen, aangezien op die manier wordt gekeken naar de mate waarin mensen relatief veel geld willen geven aan beleidsdoelen gericht op de ene leeftijdsgroep en relatief weinig aan de andere groep. Van deze variabele geeft een waarde 0 aan dat er sprake is van weinig competitie tussen jongeren en ouderen en de waarde 4 dat er veel competitie tussen beide wordt ondervonden om overheidsgeld.

De *competitie om banen* tussen jongeren en ouderen wordt gemeten met behulp van vier stellingen. Bij twee stellingen is ingegaan op de belangen van jongeren op de arbeidsmarkt, namelijk: 'Ouderen staan de kansen van jongeren op de arbeidsmarkt in de weg' en 'Ouderen vormen een belemmering voor de ontwikkeling van jongeren op de arbeidsmarkt'. Bij de andere twee stellingen kwamen de belangen van de ouderen op de arbeidsmarkt terug: 'Jongeren verdringen ouderen op de arbeidsmarkt' en 'Het bevorderen van de werkgelegenheid van jongeren gaat ten koste van de ouderen'. De antwoordcategorieën liepen van helemaal mee oneens (1) tot en met helemaal mee eens (5). De items gericht op jongeren en gericht op ouderen laden op verschillende factoren. De antwoorden van de respondenten op de twee stellingen gericht op de belangen van jongeren blijken sterk samen te hangen ($r = 0,74, p < 0,001$). Tevens hangen de twee stellingen voor ouderen voldoende samen ($r = 0,58, p < 0,001$). De samengestelde variabelen zijn aangemaakt door de gemiddelde score van de twee items te nemen, waarbij de respondenten beide stellingen beantwoord moest hebben. Vervolgens is het absolute verschil tussen de scores op beide variabelen genomen, om op die manier aan te geven in welke mate mensen opkomen voor de belangen van hun eigen leeftijdsgroep en niet voor de belangen van de andere leeftijdsgroep. Een waarde 0 van deze variabele geeft aan dat er sprake is van weinig competitie tussen jongeren en ouderen en de waarde 4 dat er veel competitie tussen beide wordt ondervonden om banen.

Voor het meten van de *leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk* is

ervoor gekozen om gebruik te maken van de enquêtevragen die door het SCP zijn gesteld in het onderzoek Nederland in Generaties van 2010 (Van den Broek et al., 2010). De gestelde vragen luiden als volgt: 'Uw familieleden buiten beschouwing gelaten, in welke mate heeft u contact met mensen van 15 tot en met 34 jaar op uw betaalde werk, op uw vrijwilligerswerk, bij een vereniging waar u lid van bent, in uw buurt en bij u thuis?'. Dezelfde vraag is gesteld voor contact met mensen van 55 jaar en ouder. De antwoordcategorieën waren gerangschikt van nooit (1) tot en met heel vaak (5), waarbij tevens de mogelijkheid bestond om aan te geven dat iemand geen betaald werk of vrijwilligerswerk verricht of geen lid is van een vereniging. Deze antwoordcategorie 'n.v.t.' is samengevoegd met de antwoordcategorie 'nooit'. Bovendien zijn nog twee vragen gesteld om inzichtelijk te krijgen hoeveel vriendschappen er tussen jongeren en ouderen bestaan, namelijk: 'Hoeveel vrienden of goede kennissen heeft u van 15 tot en met 34 jaar?' en 'Hoeveel vrienden of goede kennissen heeft u van 55 jaar en ouder?'. De antwoordmogelijkheden bij deze twee vragen waren: geen, één persoon, twee personen, drie of vier personen en vijf of meer personen. Voor het aanmaken van twee samengestelde variabelen die het contact met jongeren en ouderen meten, is afgezien van het uitvoeren van een factoranalyse en betrouwbaarheidsanalyse. Dit aangezien er niet vanuit kan worden gegaan dat een hoge score op één item samengaat met een hoge score op een ander item. De samengestelde variabelen zijn aangemaakt door de gemiddelde score van de zes items te nemen, waarbij de respondent op alle vragen antwoord moest hebben gegeven. Vervolgens is het absolute verschil tussen beide variabelen genomen, waardoor kan worden laten zien in welke mate mensen contact hebben met beide leeftijdsgroepen. Tot slot zijn deze scores omgedraaid waardoor de waarde 0 aangeeft dat er sprake is van een meer leeftijdshomogeen en waarde 4 van een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk.

Om te bepalen of iemand wel of geen *kinderen* heeft, is gebruik gemaakt van de beschikbare achtergrondgegevens van de respondenten. Er is een dummyvariabele aangemaakt, waarbij 0 staat voor geen kinderen en 1 voor ten minste één kind.

Leeftijd wordt meegenomen als een categorische variabele, aangezien bij deze variabele sprake kan zijn van niet-lineaire verbanden. De respondenten met een leeftijd tot en met 34 jaar zijn samengevoegd tot de categorie 'jong', de respondenten van 35 tot en met 54 jaar zijn samengevoegd tot de categorie 'middelbaar' en tot slot zijn de respondenten van 55 jaar of ouder samengevoegd tot de categorie 'oud'.

Iemands *subjectieve gezondheid* is gemeten aan de hand van de vraag:

'Wat vindt u, over het algemeen genomen, van uw gezondheid?'. De antwoordcategorieën liepen van zeer slecht (1) tot en met zeer goed (5).

Om te bepalen of iemand *betaald werk* verricht, *werkloos* of met *pensioen* is, is gebruik gemaakt van informatie over de huidige werksituatie van de respondenten. Behalve deze drie categorieën onderscheiden we ook mensen 'buiten de arbeidsmarkt', zoals studerende, arbeidsongeschikten en huismannen en vrouwen.

De *zwakte van iemands economische positie* is gemeten door de vraag: 'Hoe goed kunt u momenteel met het totale netto inkomen van uw huishouden rondkomen, dat wil zeggen uw gebruikelijke noodzakelijke uitgaven betalen?'. Hierbij hadden de respondenten de keuze uit zeer gemakkelijk (1) tot en met zeer moeilijk (5).

Tot slot zijn het wel of niet lid zijn van een *vereniging* en verrichten van *vrijwilligerswerk* gemeten door de eerder genoemde vragen naar contact met jongeren en ouderen op de vereniging of het vrijwilligerswerk. De respondenten die bij de vragen over contact met jongeren én ouderen 'n.v.t.' als antwoord hebben gegeven, worden beschouwd als personen die geen lid zijn van een vereniging of vrijwilligerswerk verrichten. Bij voorkeur zouden we gegevens hebben verzameld over de leeftijdsopbouw van de verenigingen waar men lid van is, maar we vermoeden dat een vraag hierover aan de respondenten zelf zou leiden tot resultaten die vertekend zijn in de richting van de leeftijd van de mensen waarmee men daadwerkelijk omgaat.

In dit onderzoek is gecontroleerd voor diverse achtergrondkenmerken van de respondenten. Er is ten eerste een dummyvariabele aangemaakt voor *seks*, waarbij man de waarde 0 heeft en vrouw de waarde 1. Uit eerder onderzoek van het SCP blijkt dat vrouwen de tegenstelling tussen jongeren en ouderen gemiddeld groter vinden dan mannen (Dekker et al., 2010). Ten tweede is *opleidingsniveau* als controlevariabele meegenomen. Dit is gemeten aan de hand van de hoogst voltooide opleiding afgerond met een diploma, waarbij de antwoordmogelijkheden waren: geen of basisonderwijs (1), lbo, vbo, vmbo (kader- en beroepsgericht) (2), mavo, havo/vwo onderbouw of vmbo (theoretisch en gemengd) (3), mbo2, 3 of 4 (4), havo/vwo of propedeuse (5), hbo- of wo-bachelor (6) en hbo- of wo-master (7). Mogelijk leidt een hoger opleidingsniveau tot de perceptie van een minder grote tegenstelling (Spruyt, 2012). In tabel 1 is een overzicht gegeven van de beschrijvende kenmerken van alle variabelen die in dit onderzoek worden meegenomen.

Tabel 1 Beschrijvende kenmerken van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen (gewogen data)

	N	M	SD	Min – Max
Gepercipieerde tegenstelling:				
Gepercipieerde tegenstelling	801	3,300	1,011	1–5
Gepercipieerd conflict	791	2,560	0,931	1–5
Identificatie met jongeren:				
Ik voel mij verbonden met jongeren	813	3,450	0,801	1–5
Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn	789	3,520	0,756	1–5
Jongeren hebben veel gemeen met elkaar	773	3,130	0,822	1–5
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere	780	3,030	0,826	1–5
Identificatie met ouderen				
Ik voel mij verbonden met ouderen	811	3,380	0,835	1–5
Ik vind dat ouderen veel hebben om trots op te zijn	792	3,770	0,670	1–5
Ouderen hebben veel gemeen met elkaar	780	3,280	0,792	1–5
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde oudere	784	3,150	0,821	1–5
Competitie om overheidsgeld	786	0,513	0,435	0–2,667*
Competitie om banen	757	0,986	0,950	0–4
Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk	729	3,429	0,505	0,667–4*
Leeftijd:				
Jong	821	0,264	–	0–1
Middelbaar	821	0,372	–	0–1
Oud	821	0,364	–	0–1
Werksituatie:				
Werk	816	0,555	–	0–1
Werkloos	816	0,044	–	0–1
Pensioen	816	0,183	–	0–1
Buiten arbeidsmarkt	816	0,218	–	0–1
Kind(eren)	821	0,443	–	0–1
Subjectieve gezondheid	821	3,670	0,807	1–5
Zwakke economische positie	799	2,660	1,007	1–5
Lid vereniging	815	0,512	–	0–1
Vrijwilligerswerk	815	0,437	–	0–1

* Dit zijn geobserveerde minimum en maximum scores, het theoretisch minimum van deze variabelen is 0 en het maximum is 4.

3.3 Analysemethode

Als eerste stap in de analyses is onderzocht of er sprake is van multicollineariteit. Uit een correlatietabel is gebleken dat de predictoren onderling niet erg sterk correleren. Tevens is uit de toets op multicollineariteit (voor het basismodel, zoals weergegeven in figuur 1, geschat met SPSS) gebleken dat er geen hoge VIF-waarden zijn. In deze analyse is gebleken dat de twee

controlevariabelen, geslacht en opleidingsniveau, geen samenhang vertonen met de mate van gepercipieerde tegenstelling. Om het model niet onnodig complex te maken, worden beide controlevariabelen daarom niet opgenomen in het *structural equation model*. Daarnaast is het opvallend dat de identificatie met jongeren positief samenhangt met de identificatie met ouderen ($r = 0,34$, $p < 0,001$). Dit laat zien dat er onverwacht sprake is van een klein verschil tussen jongeren en ouderen in de mate waarin zij zich met de eigen en de andere leeftijdsgroep identificeren.

Als tweede stap zijn beschrijvende analyses verricht om te laten zien in welke mate momenteel sprake is van een tegenstelling tussen jong en oud.

Vervolgens zijn toetsende analyses uitgevoerd door middel van *structural equation modeling* in LISREL 8.8 (Jöreskog & Sörbom, 2006). Het grote voordeel van deze methode is dat de gehele structuur van verwachte relaties tussen variabelen in één keer kan worden getoetst, waarbij wordt nagegaan in welke mate het gehele opgestelde theoretische model past bij de steekproefgegevens. Bovendien kunnen meetmodellen voor de gepercipieerde tegenstelling, de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen worden geschat waarin rekening wordt gehouden met eventuele meetfouten. Een ander voordeel van deze methode is dat respondenten met ontbrekende waarden op één of enkele variabelen toch kunnen worden meegenomen in de analyse.¹

Zoals gebruikelijk bij *structural equation modeling* is eerst gekeken of het theoretisch gespecificeerde meetmodel past op de data. In tabel 2 zijn de drie latente factoren weergegeven die zijn gemeten aan de hand van meerdere geobserveerde variabelen. Dit zijn de gepercipieerde tegenstelling, de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen. De overige drie theoretische variabelen – competitie om overheidsgeld, competitie om banen en de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk – hebben geen meetmodel. Voor elke geobserveerde variabele is in het model een residuele meetfout gespecificeerd. Daarnaast is voor elke latente variabele één van de factorladingen gefixeerd op de waarde 1 ten behoeve van de schaling. Op twee punten is het originele model aangepast. Ten eerste bleek sprake te zijn van een negatieve residuele variantie van het item conflict. Aangezien dit onwenselijk is, is de residuele variantie voor dit item op waarde 0 te fixeren. Ten tweede bleken de factorladingen van de items ‘jongeren hebben veel gemeen met elkaar’ en ‘ouderen hebben veel gemeen met elkaar’ laag te zijn en voor jongeren niet significant. Deze items worden daarom niet meegenomen in het definitieve model.

Tabel 2 Ongestandaardiseerde factorladingen en standaardfouten in het aanvankelijke en definitieve model

	Aanvankelijke model		Definitieve model	
	Factor-lading	S.E.	Factor-lading	S.E.
Gepercipieerde tegenstelling:				
Tegenstelling	1	0	1	0
Conflict	0,524***	0,028	0,524***	0,028
Identificatie met jongeren:				
Ik voel mij verbonden met jongeren	1	0	1	0
Ik vind dat jongeren veel hebben om trots op te zijn	0,347***	0,064	0,349***	0,064
Jongeren hebben veel gemeen met elkaar	0,019	0,051		
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde jongere	1,157***	0,161	1,169***	0,164
Identificatie met ouderen:				
Ik voel mij verbonden met ouderen	1	0	1	0
Ik vind dat ouderen veel hebben om trots op te zijn	0,299***	0,040	0,222***	0,040
Ouderen hebben veel gemeen met elkaar	0,078*	0,037		
Ik heb veel gemeen met de gemiddelde oudere	1,019***	0,082	1,009***	0,080

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

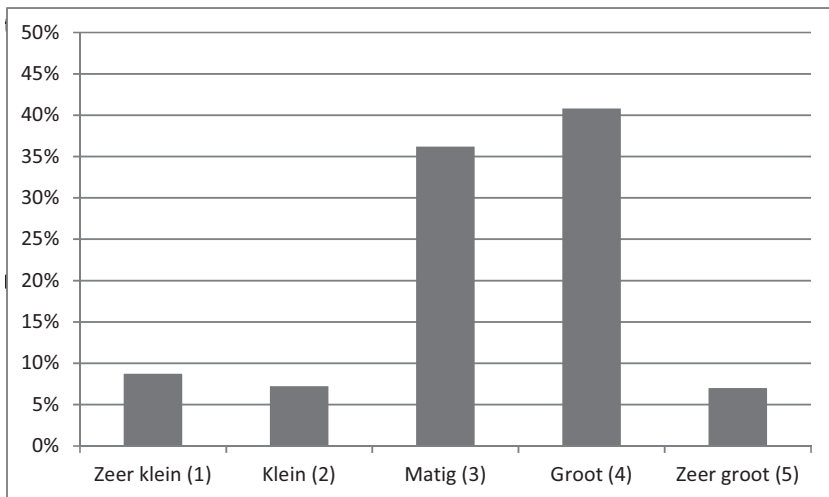
Vervolgens is een passend structuurmodel gemodelleerd. Uitgangspunt was het model zoals weergegeven in figuur 1, waarbij de covarianties tussen de onafhankelijke achtergrondvariabelen vrij geschat zijn. Dit model bleek niet goed genoeg bij de data te passen. De χ^2 -waarde was 540,40 met 141 vrijheidsgraden ($p < 0,001$), de *RMSEA* 0,06 (moet kleiner dan 0,05 zijn), de *Goodness of Fit Index* 0,94 (is acceptabel want groter dan 0,90) en de *Comparative Fit Index* 0,89 (terwijl 0,90 de grens is). Het model is daarom op sommige punten verbeterd. Ten eerste is de correlatie gemodelleerd tussen de residuele meetfouten van de items die hetzelfde aspect van identificatie met jongeren en identificatie met ouderen meten, bijvoorbeeld tussen 'Ik voel mij verbonden met jongeren' en 'Ik voel mij verbonden met ouderen'. Ten tweede is rekening gehouden met de positieve samenhang tussen de identificatie met jongeren en de identificatie met ouderen, die uit de inspectie van de correlaties naar voren kwam. Ten derde zijn op basis van de modificatie-indexen verschillende relaties tussen de onafhankelijke achtergrondvariabelen en de afhankelijke en mediërende variabelen toegevoegd die van significante bijdrage waren, namelijk: de invloed van pensioen en de subjectieve gezondheid op de identificatie met jongeren, de invloed van pensioen en de subjectieve gezondheid op de competitie om banen, de invloed van kinderen op de competitie om overheidsgeld, de invloed van kinderen en werkloosheid op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale net-

werk en tot slot het directe effect van de zwakte van de economische positie op de gepercipieerde tegenstelling. Het resulterende model heeft een χ^2 -waarde van 251,59 met 129 vrijheidsgraden ($p < 0,001$). De *RMSEA* van het geschatte model is 0,03 en de *GFI* en *CFI* liggen beide op 0,97.

4 Resultaten

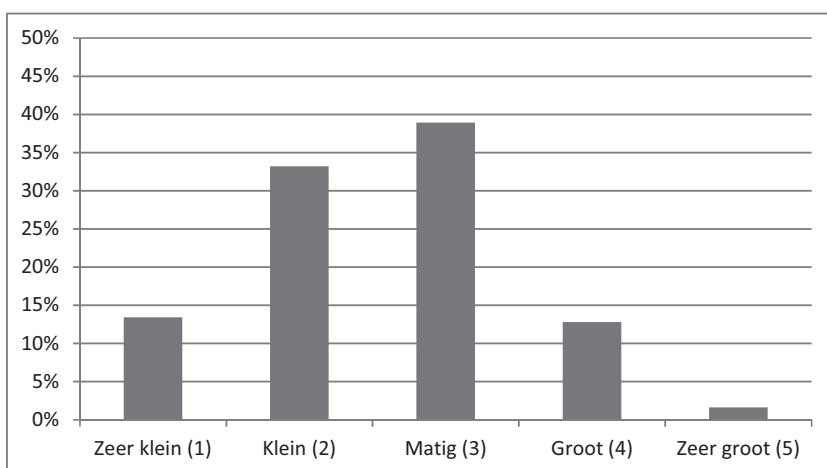
4.1 Beschrijvende analyses

De afhankelijke variabele is gemeten op basis van twee geobserveerde variabelen, namelijk de mate van tegenstelling en de mate van conflict. Wat betreft de mate van tegenstelling is in tabel 1 te zien dat het gemiddelde 3,30 is met een standaarddeviatie van 1,01. Dit wil zeggen dat de respondenten gemiddeld genomen een matige tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien. De verdeling van alle scores van de mate van tegenstelling is in kaart gebracht in figuur 2. 41 procent ervaart de tegenstelling tussen jongeren en ouderen als groot. Zeven procent vindt de tegenstelling tussen jongeren en ouderen zeer groot. Bijna de helft van de bevolking ziet dus een grote tot zeer grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Daarnaast vindt 36 procent de tegenstelling matig van grootte en ziet 16 procent een (zeer) kleine tegenstelling.

Figuur 2 Staafdiagram van de mate van tegenstelling tussen jongeren en ouderen (gewogen data, $N=801$)

Voor de andere geobserveerde variabele, de mate van conflict tussen jongeren en ouderen, is het gemiddelde 2,56 met een standaarddeviatie van 0,93. Gemiddeld genomen ervaren de respondenten de mate van conflict tussen jongeren en ouderen matig tot klein. 14 procent vindt dat er sprake is van een (zeer) groot conflict tussen jongeren en ouderen (figuur 3). Dit percentage ligt een stuk lager dan bij de mate van tegenstelling. Van de bevolking vindt 39 procent het conflict tussen jongeren en ouderen matig van grootte en tot slot geeft 47 procent aan dit conflict klein tot zeer klein te vinden. Er wordt dus vaker een tegenstelling tussen jongeren en ouderen ervaren dan een conflict tussen beide groepen.

Figuur 3 Staafdiagram van de mate van conflict tussen jongeren en ouderen (gewogen data, $N=791$)

De percentages zijn vergeleken met de uitkomst van dezelfde vragen die in 2012 door het SCP zijn gesteld (Den Ridder et al., 2012). In die studie gaf 49 procent aan een grote of zeer grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen te zien en was 30 procent van mening dat er sprake is van een (zeer) groot conflict. De mate van tegenstelling in het huidige onderzoek komt dus vrijwel overeen met het onderzoeksresultaat van het SCP. Het percentage dat een groot conflict ervaart wijkt echter aanzienlijk af. Het hogere gemiddelde van de mate van conflict bij het onderzoek van het SCP is wel volgens de verwachting, aangezien in die studie gebruik gemaakt is van een andere introductietekst die als meer sturend kan worden beschouwd.

De beschrijvende kenmerken van de mediërende variabelen zijn eveneens terug te zien in tabel 1. De gemiddelde identificatie met jongeren en ouderen is over het algemeen vrij sterk. Er wordt weinig competitie om

overheidsgeld tussen jongeren en ouderen ondervonden en ook de competitie om banen is gering. De gemiddelde mate van leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk is 3,43 op een schaal van 1 tot en met 5 met een standaarddeviatie. Hierin kan worden opgemerkt dat mensen over het algemeen een vrij leeftijdsheterogeen sociale netwerk hebben.

4.2 Toetsende analyses

In het structuurmodel zijn de relaties tussen de achtergrondvariabelen, de theoretische variabelen en de afhankelijke variabele geschat (vergelijk figuur 1). We bespreken deze in de volgorde van de theorieën. De relaties tussen de theoretische variabelen en de afhankelijke variabelen staan in tabel 3 en die tussen de achtergrondvariabelen en de theoretische variabelen in tabel 4.

4.2.1 Sociale-identiteitstheorie

De identificatie met jongeren blijkt geen significante voorspeller voor de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Deze bevinding zorgt ervoor dat de hypothese 1a geen bevestiging vindt. Deze hypothese voorspelde namelijk dat mensen die zich sterker identificeren met jongeren een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren. Hetzelfde blijkt het geval voor de mate waarin men zich identificeert met ouderen. Tegen de verwachting in zien mensen die zich sterker identificeren met ouderen geen grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Hypothese 1b wordt niet bevestigd.

Tabel 3 De directe effecten van de theoretische en achtergrondvariabelen op de gepercipieerde tegenstelling

	Gepercipieerde tegenstelling		
	B	S.E.	Bèta
Zwakke economische positie	0,104**	0,034	0,106
Identificatie met jongeren	-0,061	0,085	-0,031
Identificatie met ouderen	-0,064	0,063	-0,041
Competitie om overheidsgeld	-0,008	0,077	-0,004
Competitie om banen	0,112**	0,035	0,110
Leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk	-0,100	0,067	-0,052

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

Conform de verwachting hebben jongeren ten opzichte van de referentiecategorie middelbaren een sterkere identificatie met jongeren. Wanneer wordt gekeken naar de gestandaardiseerde coëfficiënten, blijkt 'jong zijn' de be-

langrijkste voorspeller voor de mate van identificatie met jongeren. Daarnaast is verwacht dat mensen die kinderen en betaald werk hebben zich minder identificeren met jongeren. Tegengesteld aan deze verwachting blijkt dat het hebben van kinderen een positieve invloed heeft op de identificatie met jongeren. Iemand die één of meerdere kinderen heeft, identificeert zich meer met jongeren dan iemand die geen kinderen heeft. Het hebben van betaald werk heeft wel een significant negatief effect op de identificatie met jongeren. Tot slot blijkt onverwachts dat met pensioen zijn en de subjectieve gezondheid significante voorspellers zijn van de identificatie met jongeren. Mensen die met pensioen zijn en een slechtere gezondheid ervaren, identificeren zich minder sterk met jongeren in vergelijking tot mensen die niet gepensioneerd zijn en een goede gezondheid ervaren.

We verwachtten dat ouderen, mensen die een slechte gezondheid ervaren en mensen die gepensioneerd zijn zich sterker dan anderen met ouderen identificeren. Leeftijd blijkt inderdaad de belangrijkste voorspeller van identificatie met ouderen, net zoals dat het geval was bij de identificatie met jongeren. Ouderen hebben een sterkere identificatie met hun leeftijdsgenoten dan middelbaren en jongeren blijken zich het minst sterk te identificeren met ouderen. Tegen de verwachting in, blijken de subjectieve gezondheid en gepensioneerd zijn geen significante invloed uit te oefenen op de identificatie met ouderen. Voor de mate van identificatie met ouderen spelen de subjectieve gezondheid en pensionering dus geen rol.

Tabel 4 De partiële effecten van de achtergrondvariabelen op de theoretische variabelen

	B	S.E.	Beta
<i>Effecten op identificatie met jongeren</i>			
Jong	0,204***	0,059	0,165
Werk	-0,110*	0,052	-0,110
Pensioen	-0,154*	0,066	-0,131
Kind(eren)	0,112*	0,049	0,108
Subjectieve gezondheid	0,065*	0,028	0,106
<i>Effecten op identificatie met ouderen</i>			
Jong	-0,392***	0,067	-0,254
Oud	0,342***	0,062	0,277
Pensioen	0,071	0,066	0,048
Subjectieve gezondheid	-0,032	0,029	-0,042
<i>Effecten op competitie om overheidsgeld tussen jong en oud</i>			
Zwakke economische positie	0,015	0,015	0,033
Kind(eren)	-0,093**	0,032	-0,102

	B	S.E.	Beta
<i>Effecten op competitie om banen tussen jong en oud</i>			
Werkloos	0,079	0,161	0,017
Pensioen	-0,268***	0,080	-0,118
Subjectieve gezondheid	-0,101*	0,041	-0,086
<i>Effecten op leeftijdsheterogeniteit sociaal netwerk</i>			
Werk	0,069	0,037	0,068
Werkloos	0,249**	0,085	0,102
Kind(eren)	0,122**	0,038	0,115
Lid vereniging	-0,133***	0,039	-0,131
Vrijwilligerswerk	-0,071	0,039	-0,070

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$

4.2.2 Realistische-conflicttheorie

De competitie om overheidsgeld heeft geen effect op de gepercipieerde tegenstelling tussen jong en oud. Daarom kan de tweede hypothese niet worden bevestigd. De competitie om banen op de arbeidsmarkt heeft wel het verwachte positieve effect op de gepercipieerde tegenstelling. Mensen die veel competitie op de arbeidsmarkt ondervinden tussen jongeren en ouderen, blijken een grotere tegenstelling tussen deze groepen te percipiëren. De competitie om banen is in het huidige onderzoek de belangrijkste voorspeller van de gepercipieerde tegenstelling. Overigens gaat het niet om een heel groot effect ($\beta = 0,110$). De invloed van de competitie om banen is in lijn met de derde hypothese.

We verwachtten dat naarmate iemands economische positie zwakker is, die persoon meer competitie om overheidsgeld ondervindt tussen jongeren en ouderen. De zwakte van iemands economische positie blijkt echter geen effect te hebben op het ondervinden van competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen. Wel heeft de economische positie een direct effect op de gepercipieerde tegenstelling. Naarmate iemand een zwakkere economische positie heeft, ziet die persoon een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Deze bevinding was theoretisch niet verwacht. De invloed van de zwakte van iemands economische positie op de gepercipieerde tegenstelling is verder geanalyseerd door te onderzoeken of deze variabele ook een effect heeft op het zien van andere tegenstellingen in de samenleving. In de enquête is tevens gevraagd naar de mate van tegenstelling tussen armen en rijken, lageropgeleiden en hogeropgeleiden, mannen en vrouwen en tot slot allochtonen en autochtonen. Het blijkt dat de zwakte van iemands economische positie van invloed is op het zien van elke genoemde tegenstelling.

We verwachtten geen relatie tussen het hebben van één of meer kinderen en het ervaren van competitie om overheidsgeld tussen leeftijdsgroepen. We vinden die echter wel. Mensen die één of meerdere kinderen hebben, ervaren minder competitie tussen leeftijdsgroepen om overheidsgeld dan mensen zonder kinderen.

Tevens dachten we dat mensen die werkloos zijn meer competitie om banen tussen jongeren en ouderen ondervinden. Ook deze verwachting lijkt niet op te gaan. Werkloos zijn heeft geen effect op de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen. Verder blijkt onverwachts dat mensen die gepensioneerd zijn en mensen met een goede gezondheid minder competitie om banen tussen jongeren en ouderen ondervinden dan niet-gepensioneerden en mensen met een slechte gezondheid. Vooral het effect van pensioen is bij nader inzien logisch.

4.2.3 *Contacttheorie*

De laatste theoretische variabele, de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk, blijkt geen significant effect te hebben op de gepercipieerde tegenstelling. In tegenstelling tot de verwachting, zien mensen die veel omgaan met jongeren én ouderen geen geringere tegenstelling dan mensen die hoofdzakelijk omgaan met één van de leeftijdscategorieën. Hypothese 4 vindt daarmee geen ondersteuning.

Tegengesteld aan onze verwachting, blijkt dat het lidmaatschap van een vereniging een significant negatief effect heeft op de leeftijdsheterogeniteit van het netwerk. Iemand die lid is van een vereniging heeft een meer leeftijdshomogeen sociaal netwerk. Daarnaast blijkt dat het verrichten van betaald werk en vrijwilligerswerk geen invloed uitoefenen op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk. Werklozen hebben een meer leeftijdsheterogeen sociaal netwerk, terwijl dit juist verwacht werd voor werkenden. Tot slot betreft een andere onverwachte bevinding dat het hebben van kinderen een significant positief effect heeft op de leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk.

5 Conclusie en discussie

Wanneer veel mensen een grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren kan dit voor de Nederlandse samenleving als onwenselijk worden beschouwd. Dit kan namelijk leiden tot afnemende solidariteit tussen leeftijdsgroepen. De vraagstelling van het huidige onderzoek luidde daarom: *In hoeverre is onder de Nederlandse bevolking sprake van een gepercipi-*

eerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen en hoe kan dit worden verklaard? Aan de hand van de Sociale-identiteitstheorie, de Realistisch-conflicttheorie en de Contacttheorie, zijn verwachtingen opgesteld voor verklaringen van de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen. Om deze verwachtingen te toetsen is een vragenlijst afgenomen onder 821 respondenten van het TNS NIPO panel.

Volgens de huidige studie is bijna de helft van de Nederlanders van mening dat de tegenstelling tussen jongeren en ouderen groot tot zeer groot is. Daarnaast percipieert ongeveer één op de zeven Nederlanders een groot tot zeer groot conflict tussen jongeren en ouderen in de maatschappij. De verschillen tussen jongeren en ouderen worden dus vaker als een tegenstelling beschouwd dan als een conflict. Wanneer beide factoren worden meegenomen, kan worden geconcludeerd dat er enige reden tot zorg is omdat Nederlanders in redelijk grote mate een tegenstelling percipiëren tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Daarnaast komt uit het verrichte onderzoek naar voren dat de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen en de zwakte van iemands economische positie van belang zijn bij het verklaren van deze gepercipieerde tegenstelling.

De eerste mogelijke verklaring voor de gepercipieerde tegenstelling die is onderzocht, betreft de mate van identificatie met jongeren en ouderen. In tegenstelling tot de verwachtingen vanuit de *Sociale-Identiteitstheorie* blijkt deze mate van identificatie geen invloed uit te oefenen op de grootte van de tegenstelling. Uit dit onderzoek blijkt dat iemands leeftijd wel samenhangt met de mate van identificatie met jongeren of ouderen, maar dat mensen zich over het algemeen vrij sterk identificeren met beide leeftijdsgroepen. Dit zou een reden kunnen zijn voor het feit dat er geen effect is gevonden van de mate van identificatie met jongeren of ouderen op de gepercipieerde tegenstelling. Waar we verwachtten dat gepensioneerden en mensen met een zwakke gezondheid zich sterker zouden identificeren met ouderen, vinden we dat ze zich minder sterk identificeren met jongeren. Dit zou te maken kunnen hebben met de eerder genoemde discrepantie tussen de chronologische en de gevoelde leeftijd. Mensen voelen zich – noodgedwongen – niet meer jong en identificeren zich ook niet meer met jongeren, maar zijn er nog niet aan toe om zich oud te voelen.

De tweede verklaring die is onderzocht ging uit van tegenstrijdige belangen tussen leeftijdsgroepen. De *Realistische-conflicttheorie* stelt dat wanneer er sprake is van concurrentie om schaarse goederen groepstegenstellingen gemakkelijk worden versterkt (Verkuyten, 2010). We gingen ervan uit dat jongeren en ouderen concurreren om overheidsgeld. De ervaren competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen biedt echter

geen verklaring voor de mate waarin iemand een tegenstelling tussen beide groeperingen ziet. Uit de beschrijvende analyse is naar voren gekomen dat de competitie tussen jongeren en ouderen om overheidsgeld ook niet sterk leeft onder de Nederlandse bevolking. Volgens Schenk (2013) redeneren mensen bij de allocatie van overheidsgeld waarschijnlijk niet alleen vanuit hun eigen door leeftijdsgrenzen afgebakende belangen, maar nemen zij ook het belang van familieleden in andere leeftijdsgroepen in ogenschouw. Ons onderzoek vindt hiervoor ondersteuning aangezien mensen met kinderen minder competitie om overheidsgeld ondervinden tussen jongeren en ouderen dan mensen zonder kinderen. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het ontbreken van een invloed van competitie om overheidsgeld op de grootte van de gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen.

Naast de allocatie van overheidsgeld is er in het onderzoek vanuit gegaan dat tegenstrijdige belangen tussen jongeren en ouderen worden ervaren op de arbeidsmarkt. Deze competitie om banen blijkt wel een voor-speller voor de mate van tegenstelling die wordt gezien tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Mensen die veel competitie op de arbeidsmarkt ondervinden tussen jongeren en ouderen, zien een grotere tegenstelling tussen beide groepen. Deze onderzoeksbevinding is conform de verwachting vanuit de Realistische-conflictheorie. Mensen die met pensioen zijn en mensen die een goede gezondheid ervaren, blijken minder competitie om banen te ondervinden. Voor gepensioneerden is dit waarschijnlijk het geval omdat zij niet meer afhankelijk zijn van de arbeidsmarkt. De onverwachte invloed van de subjectieve gezondheid kan mogelijk worden verklaard door een gevoel van algehele malaise, wat zich uit in een negatief oordeel over de gezondheid en over de situatie op de arbeidsmarkt. Ook kan het zo zijn dat mensen met gezondheidsproblemen zich sterker bedreigd voelen op de arbeidsmarkt en daarom grotere tegenstellingen zien. De verwachte invloed van het al dan niet werkloos zijn op de mate van competitie om banen tussen jongeren en ouderen is in het onderzoek niet gevonden. Mogelijk ligt dit aan het kleine aandeel werklozen in de steekproef. Al met al kan op basis van de onderzoeksresultaten worden geconcludeerd dat, in tegenstelling tot wat wordt gesteld in de Sociale-Identiteitstheorie, een daadwerkelijk ervaren belangenconflict tussen jongeren en ouderen een vereiste is voor het zien van een tegenstelling tussen beide groepen (Turner, 1999).

De laatste onderzochte verklaring, de mate van leeftijdsheterogeniteit van het sociale netwerk, blijkt geen rol te spelen bij het zien van een kleine of grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen in de samenleving. Deze

bevinding is niet volgens de verwachting vanuit de *Contacttheorie*. Deze theorie stelt dat contacten met mensen van de andere groep de basis kunnen vormen voor een positieve houding ten aanzien van die groep en daarmee zorgen voor het zien van een geringe tegenstelling tussen de groepen (Allport, 1954). Uit bivariate analyses is gebleken dat mensen uit alle leeftijdsgroepen gemiddeld genomen een vrij leeftijdsheterogeen sociaal netwerk hebben. Dit komt waarschijnlijk doordat in het huidige onderzoek ook vrijblijvend contact is meegenomen als sociaal netwerk. Vriendschappen zijn over het algemeen aanzienlijk meer leeftijdshomogeen (Mollenhorst, 2009). Hoewel we aangenomen hebben dat contacten tussen leeftijdsgroepen op het werk, bij vrijwilligerswerk, bij een vereniging, in de buurt en thuis over het algemeen positief van aard zullen zijn, hoeft dat echter niet zo te zijn. Het ontbreken van een effect van leeftijdsheterogeniteit van het netwerk op het percipiëren van een tegenstelling zou er door kunnen komen dat sommige contacten negatief zijn en tegenstellingen vergroten in plaats van verkleinen.

Tot slot laten de onderzoeksresultaten zien dat mensen met een zwakke economische positie een grotere tegenstelling tussen jongeren en ouderen percipiëren. Theoretisch is verwacht dat dit verband wordt gemedieerd door de competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen, maar hiervan lijkt geen sprake te zijn. Dit zou kunnen omdat er sowieso weinig competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen wordt ervaren. Mensen met een kwetsbare positie zien over het algemeen grotere conflicten in de samenleving, wellicht omdat zij hun situatie draagbaar proberen te maken door deze situatie eerder toe te schrijven aan externe factoren in plaats van aan zichzelf (Elchardus & Glorieux, 2012; Spruyt, 2012). Voor deze verklaring is middels het huidige onderzoek enige empirische ondersteuning gevonden, aangezien blijkt dat economisch zwakkeren niet alleen meer tegenstelling tussen jongeren en ouderen zien, maar dat dit geldt voor veel meer tegenstellingen in de samenleving.

Het huidige onderzoek kent een drietal beperkingen, die als aanknopingspunten voor toekomstig onderzoek kunnen dienen. De eerste betreft de meting van de mate van identificatie met jongeren en ouderen en de competitie om overheidsgeld. Niet alle items van het oorspronkelijke meetinstrument zijn gebruikt (Leach et al., 2008). Hierdoor is het mogelijk dat de huidige meting van de mate van identificatie een vertekend beeld oplevert. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het kleine verschil tussen jongeren en ouderen in de mate waarin zij zich met de eigen en de andere leeftijdsgroep identificeren. In vervolgonderzoek wordt daarom aanbevolen om de invloed van de mate van identificatie nogmaals te onderzoeken,

waarbij dit wordt gemeten aan de hand van meer items van het valide meetinstrument. Ook zouden er specifieke hypothesen afgeleid kunnen worden over mensen die zich sterk identificeren met meerdere leeftijdsgroepen. Ook de meting van de mate van competitie om overheidsgeld tussen jongeren en ouderen bleek een lage betrouwbaarheid te hebben. In vervolgonderzoek zou deze competitie op een meer directe manier kunnen worden bevraagd, bijvoorbeeld met stellingen als 'De overheid moet bezuinigen op de huidige pensioenen en dit geld besteden aan de pensioenopbouw voor de volgende generatie'.

Een tweede tekortkoming in deze studie is dat de causaliteit van de verbanden niet met zekerheid is vast te stellen, aangezien de analyses zijn gebaseerd op cross-sectionele data. Selectie-effecten kunnen hierdoor niet worden uitgesloten. Zo wordt er in de huidige studie vanuit gegaan dat een grote gepercipieerde tegenstelling tussen jongeren en ouderen het gevolg is van het ondervinden van veel competitie op de arbeidsmarkt tussen beide groepen. Maar de omgekeerde relatie is ook mogelijk, namelijk dat het zien van een grote tegenstelling tussen jongeren en ouderen ervoor zorgt dat iemand meer tegenstrijdige belangen tussen beide groepen percipieert op de arbeidsmarkt. Om uitsluitel te kunnen gegeven over de causaliteit tussen de verbanden zou vervolgonderzoek gebruik moeten maken van longitudinale data.

Ten derde was de verklaringskracht van ons model uiteindelijk gering. Daarom is het van belang om onderzoek te doen naar mogelijke andere verklaringen. Er kan worden gedacht aan verschillen in normen en waarden tussen jongeren en ouderen. Uit focusgroeppendiscussies blijkt namelijk dat verschillen tussen jongeren en ouderen vooral worden gezien op het gebied van respect (Den Ridder et al., 2012). De media kunnen ook een rol spelen bij het vergroten van het gevoel van een tegenstelling in de maatschappij. Zij hebben een sterke invloed op de publieke opinie en dragen bij aan de beelden die in de samenleving bestaan over verschillende groepen (Gomes & Mink, 2012; De Beer, 2012). Invloed van de media zou een verklaring kunnen bieden voor de gevonden invloed van economische zwakte op de mate van gepercipieerde tegenstelling. De krant die iemand leest en het soort nieuwsprogramma dat iemand kijkt houdt verband met het zien van een kleinere of grotere tegenstelling (Dekker et al., 2010). Mogelijk worden economisch zwakkeren meer aan mediaboodschappen blootgesteld die tegenstellingen in de maatschappij versterken.

Noten

1. Hiervoor is gebruik gemaakt van Maximum Likelihood Estimation.
2. Hiervoor is niet het volledige model geschat maar dit is geanalyseerd in SPSS middels multipleregressieanalyse, waarbij tevens rekening is gehouden met de andere onafhankelijke achtergrondvariabelen.

Referenties

- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. New York: Doubleday and Company.
- Barak, B. & Stern, B. (1986). Subjective age correlates: A research note. *The Gerontologist*, 5(26), 571-578.
- Beer, P. de (2012). Solidariteit onder druk. *Socialisme en Democratie*, 69, 30-38.
- Bijl, R., Boelhouwer, J., Pommer, E. & Sonck, N. (red.). (2013). *De Sociale Staat van Nederland 2013*. Den Haag: SCP.
- Broek, A. van den, Bronneman-Helmers, H.M. & Veldheer, V. (red.). (2010). *Wisseling van de wacht: Generaties in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Caspi, A. (1984). Contact hypothesis and inter-age attitudes: A field study of cross-age contact. *Social Psychology Quarterly*, 47(1), 74-80.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a). *Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1899*. Geraadpleegd van <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37556&D1=0-44&D2=1,11,21,31,41,51,61,71,81,91,101,111,l&HD=130605-0926&HDR=G1&STB=T>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014b). *Nederland in 2013. Een economisch overzicht*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Cornelissen, M. (2000). *De jongere bestaat niet. Negatieve gevolgen van beeldvorming over jongeren*. Den Haag: Hega offset.
- Dekker, P., Ridder, J. den & Goede, I. de (2010). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven eerste kwartaal 2010*. Den Haag: SCP.
- Demakakos, P., Gjonca, E. & Nazroo, J. (2007). Age identity, age perceptions, and health. *Annals of the New York Academy of Science*, 1114, 279-287.
- Duin, C. van. & Stoeldraijer, L. (2013). *Bevolkingsprognose 2012-2060: langer leven, langer werken*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Elchardus, M. & Glorieux, I. (2012). *Voorspelbaar uniek. Dieper graven in de symbolische samenleving*. Tiel: Lannoo.
- Fiske, S.T. (1998). Stereotyping, prejudice, and discrimination. In D.T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (red.), *Handbook of social psychology* (pp. 357-411). New York: McGraw-Hill.
- Gomes, M. & Mink, I. (2012). *Wel ouder maar geen 'oudje'? Een verslag van een onderzoek naar vooroordelen over en discriminatie van ouderen*. Rotterdam: RADAR/Pluspunt.
- Hagestad, G.O. & Uhlenberg, P. (2005). The social separation of old and young: A root of ageism. *Journal of Social Issues*, 61(2), 343-360.
- Hale, N. (1998). Effects of age and interpersonal contact on stereotyping of the elderly. *Current Psychology*, 17(1), 28-38.
- Infeld, D.L. (red.). 2002. *Disciplinary approaches to aging: Sociology of aging*. New York: Routledge.
- Jöreskog, K.G. & Sörbom, D. (2006). *LISREL 8.80 for Windows [Computer Software]*. Lincolnwood, IL: Scientific Software International, Inc.

- Kalmijn, M. & Vermunt, J.K. (2007). Homogeneity of social networks by age and marital status: A multilevel analysis of ego-centered networks. *Social Networks*, 29, 25-43.
- Kite, M.E. & Johnson, B.T. (1988). Attitudes toward older and younger adults: A meta-analysis. *Psychology and Aging*, 3, 233-244.
- Koster, F. (2013). Geen generatieconflict. Onderzoek naar solidariteit tussen jong en oud. *Zeggen-schap*, 3, 22-24.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J.M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444.
- Leach, C.W., Zomeren, M. van, Zebel, S., Vliek, M.L.W., Pennekamp, S.F., Doosje, B., Ouwerkerk, J.W. & Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: A hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 144-165.
- Liefbroer, A.C. & Dykstra, P.A. (2000). *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Logan, J.R., Ward, R. & Spitze, G. (1992). As old as you feel: age identity in middle and later life. *Social Forces*, 71(2), 451-467.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties (2013). *Rijksbrede Trendverkenning. Strategieeraad Rijksbreed*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Mollenhorst, G. (2009). *Networks in context. How meeting opportunities affect personal relationships*. Enschede: Ipskamp.
- North, M.S. & Fiske, S.T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin*, 138(5), 982-997.
- NRC Handelsblad (2011, 8 oktober). *De opstand van jong tegen oud (en rijk)*. Geraadpleegd van www.nrc carriere.nl/index.php/cms_categorie/20918/id/20918/bb/1.
- Pettigrew, T.F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.
- Pettigrew, T.F. & Tropp, L.R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751-783.
- Putters, K. (2013, 16 september). *Wisselgesprek met de samenleving* (Prinsjesdagtoespraak). Geraadpleegd van www.scp.nl/Nieuws/Wisselgesprek_met_de_samenleving.
- Ridder, J. den, Dekker, P. & Ditmars, M. van (2012). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven vierde kwartaal 2012*. Den Haag: SCP.
- Rutte, M. & Samson, D. (2012). *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD-PvdA*. Den Haag.
- Schenk, N. (2013). *Multiple links: public policy, family exchanges, well-being and policy endorsement* (Proefschrift). Rotterdam: Erasmus University Rotterdam.
- Schmeets, H. (2013). *Het belang van religie voor sociale samenhang*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Schwartz, L.K. & Simmons, J.P. (2001). Contact quality and attitudes toward the elderly. *Educational Gerontology*, 27, 127-137.
- Sherif, M. (1967). *Group conflict and cooperation*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Sleijpen, G. (2013). *Eenpersoonshuishoudens maken inhaalslag met internet*. Geraadpleegd van www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-huishoudens-internet-art.htm.
- Spruyt, B. (2012). *Living apart together? Over de gevolgen van opleidingsverschillen in de symbolische samenleving*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 5(223), 96-102.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin, & S. Worchel (red.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Turner, J.C. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. In N. Ellemers, R. Spears & B. Doosje (red.), *Social Identity* (pp. 6-34). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

- Uhlenberg, P. & Jong Gierveld, J. de (2004). Age segregation in later life: An examination of personal networks. *Ageing & Society*, 24(1), 5-28.
- Verkuyten, M. (2010). *Identiteit en diversiteit. De tegenstelling voorbij*. Amsterdam: Pallas Publications.
- Vermeij, L., Sonck, N. & Broek, A. van den (2014). Jong versus oud? In C. Vrooman, M. Gijsberts & J. Boelhouwer (red.), *Verschil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014* (pp. 225-250). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Versteegh, E. & Westerhof, G.J. (2007). Wederzijdse stereotypen van jongeren en ouderen en hun zelfbeeld en zelfwaardering. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 38, 24-31.
- Völker, B.G.M. (2012). Sociale breuklijnen herzien. Een review-essay en een empirische analyse. In Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koningsrelaties, *De sociale klasse voorbij. Over nieuwe scheidslijnen in de samenleving* (pp. 9-33). Den Haag: Ministerie van BZK.
- Voogd, J. de (2013). *Nieuwe scheidslijnen op de kaart*. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Volkskrant (2005, 10 februari). *Zonder ingrijpen leidt vergrijzing tot generatieconflict*. Geraadpleegd van www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/archief/article/detail/658788/2005/02/10/Zonder-ingrijpen-leidt-vergrijzing-tot-generatieconflict.dhtml.
- Westerhof, G.J., Barrett, A.E. & Steverink, N. (2003). Forever young? A comparison of age identities in the United States and Germany. *Research on Aging*, 25(4), 366-383.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Over de auteurs

Rodinde Pauw is werkzaam als projectmedewerker bij het Ministerie van VWS. Zij is cum laude afgestudeerd voor de master Vraagstukken van Beleid en Organisatie aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht.

E-mail: rodindepauw@gmail.com

Ineke Maas is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit Amsterdam. Zij doet onderzoek naar trends en landenverschillen in intergenerationele mobiliteit, huwelijksmobiliteit en carrièremobiliteit. Daarnaast publiceerde zij over integratie van immigranten, onderwijsongelijkheid en sekseongelijkheid. Adres: Vakgroep Sociologie, Universiteit Utrecht, Padualaan 14, 3584 CH Utrecht.

E-mail: i.maas@uu.nl